

ÖMER SEYFETTİN’DE BİLİM VE FELSEFE ALGISI

Mehmet Fatih DOĞRUCAN*

Geliş Tarihi: Ocak, 2018

Kabul Tarihi: Mart, 2018

Öz

Yakın dönem Türk felsefesi üzerine konuşulması gerektiğinde, Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet arası dönemde eser veren spesifik birkaç pozitivist ve materyalist görüşteki düşünürümüz ile bu dönemler ele alınmaktadır. Düşünce derinliğiyle felsefe sorunlarına duyarlı olmuş ve eserlerini, felsefe ekolleriyle yakınlık kurarak oluşturmuş olan o dönemin edipleri ise göz ardı edilmektedir. Eserleri, kapsamlı bir toplumsal dönüşüme sebebiyet verdiği halde, bu eserlerin içindeki felsefe derinliği, ya çok tahlil edilememiş veya edebiyat disiplini dışında değerlendirilmemiştir. Vermiş oldukları eserlerin, sadece edebi yönü açısından okuyucuya sunulması, onların eserleri üzerinde sadece edebi değeri açısından bir takım değerlendirmeleri mümkün kılmış ama içeriğindeki felsefi ve sosyolojik konular, felsefe disiplini tarafından çok da irdelenmemiştir.

Ömer Seyfettin, eserlerine felsefe ve bilim disiplinlerini, olabildiği kadar, yerleştirmeyi başaran bir edip olduğu kadar, felsefi düşünce sistemini takip edebilmiş ve aktarabilmiş bir kişiliktir. Ayrıca Ömer Seyfettin’in dönem felsefesi ile girmiş olduğu ilişki ve Batı felsefesi üzerinden yaptığı muhasebe, onun Türk düşüncesi açısından bir devrim arayışı olarak okunmalı, devrimin nefesinin yetmediği yerde ise evrime müsait bir sosyal bilimsel alan aramak olarak değerlendirilmelidir. Ömer Seyfettin’in Türk düşünce hayatında yarattığı kırılmanın, izleri inter-disipliner ve multi-disipliner çalışmalarda karşılığı yeni Türk hayatının sosyal bilimsel açımları çerçevesinde incelenmelidir. Ömer Seyfettin, edebi eserleriyle tanınmış olmasına rağmen, asıl duruş noktasını yaşadığı dönemin felsefesi olarak belirlemiş, bu felsefenin gelişim ilkelerini ise düşünce hayatına uygulamıştır. O dönemin Batı felsefesi genel duruş olarak dil merkezli ve mantıkçı düşünce sistematiği ile uğraşmaktayken, Ömer Seyfettin de dönemine kayıtsız kalmamıştır ve edebi eserlerine felsefi derinlik ile göstergebilimsel bir anlatımla yön vermiştir.

Ömer Seyfettin’de, felsefenin genel sorunlarının inceleme sahası olan, belirli düzeyde bir episteme algısı ve başvurduğu bir ontoloji düşüncesi olduğunu gözleyebilmekteyiz. Yaslandığı epistemoloji, doğrudan bir felsefi sistem olmak yerine, kültür ve öğelerini belirleyen, onları toplumsal tecrübe olarak tasnifleyen bir epistemolojidir. Yaslandığı ontoloji ise Türk kültür yapısının inşa ettiği toplum ve ona ait dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum olmağın ontolojik arka planında ise devlet fikrini tartıştığını görmekteyiz. Ömer Seyfettin’in akıl yürütme argümanlarında, bir problem olarak eski ile yeni olan düşüncelerin, yaşayış biçimlerinin bazen birbirine zıtlığı ifade edilirken, genel problem ise bu fikirlerin birbiriyle ilişkisi üzerinden ele alınıp, bu iki zıtlığın uzlaştırılma amacı güdülmüştür. Bu zamana kadar ediplerimizin ve özellikle Ömer Seyfettin’in akıl yürütme biçimlerinin incelenmemiş olması, Türk düşünce hayatının felsefi bir

* Dr. Öğr. Ü.; Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, mehmetfatihd@gmail.com.

incelemeden geçmeden ihmal edildiğinin göstergesidir. Makalemiz Ömer Seyfettin'de tespit edebildiğimiz felsefî yaklaşımları göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Bilim Tarihi, Türk Düşüncesi, Türk Pozitivizmi, Edebiyat Felsefesi, Ömer Seyfettin.

PHILOSOPHY AND SCIENCE PERCEPTION IN ÖMER SEYFETTİN

Abstract

When it is required to talk about Turkish philosophy in the recent period, a few specific thinkers with positivist and materialist views who created works during the period between Tanzimat Reform Era and Republic Period are taken into account together with these periods. But the men of letters of the related period, who were sensitive to the philosophical problems with the depth of their thoughts and who created their works by establishing connection with their philosophical schools, are ignored. Although their works caused an extensive social transformation, the philosophical depth in such works were neither analyzed extensively nor evaluated outside the scope of the literary discipline. Their works were presented to the readers only in scope of their literary aspect which made some reviews possible in terms of only the literary value, but the philosophical and sociological subjects in scope of their contents were not studied at all by the philosophical discipline.

Ömer Seyfettin was a person who managed to follow the philosophical thought system and transfer it, in addition to being a man of letters who managed to add the disciplines of philosophy and science into his works as much as possible. Moreover, the relation of Ömer Seyfettin with the period's philosophy and his comparisons based on the philosophy of the west should be read as his search for revolution in scope of the Turkish thought, and to search for a social-scientific area ready for evolution wherever revolution's breath became insufficient. The marks of the rupture created by Ömer Seyfettin in the Turkish thought, and the reactions in the inter-disciplinary and multi-disciplinary works should be examined in scope of the social-scientific expansions of the new Turkish life. Despite of being known for his literary works, Ömer Seyfettin determined his main standing point as the philosophy of the period he lived in, and applied this philosophy's developmental principles in his intellectual life. While the Western philosophy in the related period dealt with language-centered and logical thinking systematics as a general stance, Ömer Seyfettin was not indifferent to his period and he directed his literary works by using a semiotic narration with philosophical depth.

We are able to observe Ömer Seyfettin has an ontological thought he applies to and an episteme perception at a specific level as the examination field of the general problems of the philosophy. The epistemology to which he leans is an epistemology that determines the culture and its elements and classifies them as social experience, rather than being a direct philosophical system. The ontology he leans to is observed as the society built by the Turkish cultural structure and its dynamics. It can be observed the idea of the state is discussed in the ontological background of being a society. In Ömer Seyfettin's reasoning arguments, sometimes the oppositenesses of the new and old thoughts and lifestyles are expressed as a problem, while the general problem is the purpose to consider the relation of these ideas with each other and to accommodate these oppositenesses. The fact that the reasoning styles of our men of letters, especially Ömer Seyfettin, have not been examined until today, is an indicator that the Turkish thought life is neglected without passing through a proper philosophical examination. Our paper shows the

philosophical approaches of Ömer Seyfettin, which we were able to determine.

Keywords: History of Science, Turkish Thought, Turkish Pozitivizm, Literary Philosophy, Ömer Seyfettin.

Kısaca Çağdaş Türk Düşüncesinin Durumu

Türk felsefe tarihi denildiği zaman genel itibarıyla modernite öncesi ağır bir gelenekçilik bu disiplini kuşatırken, Ortaçağ İslam kültürünün tüm filozoflarını, mutasavvıflarını veya kalamcılarını inceleyen eserlerle karşılanmaktadır. Yakın çağ Türk düşüncesi açısından incelemeler ise gerçekleştirilmemektedir. Çünkü yakın dönem Türk düşüncesi, ağırlıklı olarak edebiyat sahası üzerinden görünüşe gelmiş ve felsefe disiplinleri ise bu sahada düşünce etkinliğine girişip analiz etmek yerine doğrudan felsefi çalışmalar olup olmadığıyla ilgilenmiştir. Mantık ilminin dil bilimsel süreçlere evrildiği modernite ekseninde, mantığın ürünü felsefenin de dilin ürünü edebiyata evrildiğini gözlemlediğimiz hâlde, Türk ediplerin felsefi duruşu veya algısıyla çok da ilgilenilmemektedir. Nasıl ki felsefe yoluyla Ortaçağ ikliminden modern süreçlere geçiş yaşayan bir Batı âlemi mevcutsa, Türk modernleşmesinin de altında felsefi bir harita olduğu ve bu felsefi haritanın ise topografik sembollerinin edebiyat sahasında olduğu su götürmez gerçektir. Makalemize konu olan Ömer Seyfettin, edebî cereyanları içtimai cereyanların sonucu olarak görür (Karaburgu, 2006: 86). Yani sosyal ve beşeri düşünce biçiminin sonucunda oluşan bir edebiyata işaret eder.

Felsefe denilince akla, genel olarak varlık ve onun hakkındaki “bilginin neliği” sorunu yani epistemolojisi gelmektedir. Türk felsefesinde ise ‘varlık’ arayışı söz konusu olduğunda konu ya ‘Tanrı’ ile sınırlanmakta ya da evrendeki tüm varlıkların Tanrı karşısındaki konumu muhasebeye çekilmektedir. Türk felsefesinin tarihsel sürecinde ontolojik arka plan, genelde bu şekilde vücuda gelmiştir. Bunun sonucunda gerçekleşen, ortaya çıkan düşünce ikliminin ürünleri ise epistemoloji uyarınca incelenmekte olup Tanrı’ya veya Tanrısal Öğreti’ye uyup uymadığı genel sorun skalasını teşkil etmiştir. Lakin Batı felsefesi, Rönesans’a kadar gerçekleştirdiği deviniminde, tüm Ortaçağ boyunca, Tanrı merkezli düşünce ekseninde iken, özellikle Rönesans’ın başında ve ağırlıklı olarak 16. yy.da başlayan bir kırılma eksenine karşılanır. Böylece Batı âlemi felsefenin varlık alanındaki sorgusunu, Tanrı veya ürünleri karşısındaki fizik veya metafizik alandan daha spesifik bir alana yani insan merkezine çekmeye başlamıştır. Bu sebeple 17. yy. düşüncesi, hümanizma faaliyeti nedeniyle, insan merkezli yeni bir varlık anlayışı inşa ederek bunun sonucunda elde ettiği yeni bilgi türlerini olgusal bir düzlemde ele almıştır. Bunun sonucunda ise felsefi biçimler ve ekoller çeşitlenerek, bir sonraki

asırda yani 18. yy.da ‘Aydınlanma Dönemi’ olarak adlandırılan bir dönemin, yani yepyeni bir çağın işaretini oluşturmuştur.

Batı felsefesi açısından geleneğin devrildiği ve Batı’nın kendi köklerini muhasebeye çekerek açıklayamadığı tüm eski düşünüş biçimlerini reddeden bu ‘Yeniçağ’ ise ‘Modernite’ olarak adlandırılarak, yine Batılı düşünce için bir devrim olarak düşünülmüştür (Touraine, 1994: 28). Ancak Türk felsefesi açısından Yeniçağ’ın gerekleri, kendi geleneksel sorunlarını muhasebe etmekten daha ziyade, Batı düşüncesinin kendisinden daha muazzam sonuçlar elde etmesinin şaşkınlığını yaşamakta olup, kendi geleneksel sorunlarından ziyade aradaki farkların araştırılıp ödünç alınması olarak tezahür etmiştir. Özellikle Türk felsefe geleneğinin kendi dinindeki tartışılmaz kabul edilen üstünlük algısı sebebiyle, muhakemeye cevaz vermeyen sistematik yapısı, ‘Modernite’ ruhu olan ‘ilerleme’ ve ‘gelişme’ idesini gözden kaçırmıştır. Böylece daimi surette düşünsel devinim içerisinde olan Batı âleminin sıçrama yaptığı zaman dilimini gözlemleyememiş ve aradaki fark çok açıldıktan sonra telaşla bu açığı kapatma yolunda önlemlere başvurmaya çalışmıştır.

Özellikle 17. yy. sonlarında karamsarlaşan Osmanlı aydınları, içine düştükleri durumu, anlamak için daimi olarak mücadele içinde oldukları Batı âlemi üzerinden, kendi durumlarını, mukayese yoluyla anlamaya çalışmıştır. Sonraki dönem olan 18. yy. boyunca aksayan yönleri düzeltmek için derinlikli olmayan reform uğraşlarının sonucunda başarısızlığa uğramış ve 19. yy.da, özellikle Tanzimat Fermanı (1839) ve I. Meşrutiyet İlanı (1876) arasındaki dönemi, Batı taklitçiliği olarak niteleyebileceğimiz bir evre ile geçirmeye çalışmıştır (Kuran, 1997a: 23). Bu dönemin Batı taklitçiliği, daha çok biçimsel açıdan gerçekleşmiştir. Kılık kıyafet modası, mimari tasarımlar, devlet uygulamaları açısından Batı gibi yaşamının, Batı gibi düşünebilmenin anahtarı olduğu düşünülmüştür. Bu ise olağan bir gelişme olarak Batı hayranlığı ile sonuçlanmış, bu hayranlık ise devasa düşünsel atılımda bulunan Batı âlemini biçimsel açıdan taklit ederek sorunların aşılacağı fikrini doğurmuştur (Kuran, 1997b: 138-139). Ancak 1877 yılındaki Rusya’ya karşı alınan 93 harbi mağlubiyeti, bu tarihten önceki tüm taklit çabalarına rağmen yeni kırılmalara yol açmış, onların biçimsel ilerleyişinin arkasındaki düşünsel tablo irdelenmeye başlamıştır. Her ne kadar 1877 yılında I. Meşrutiyet Meclisi kapatılmış olsa da içten içe gelişen hürriyet fikirleri ışığında öze dönüş olarak adlandırılan, Milliyetçilik fikirleri, Osmanlılık ve İslamcılık gibi çözüm reçetelerini yavaşça önemsizleştirerek, önce kültürel tahlil çabalarıyla sonrasında ise özellikle 20. yy. başında doğrudan ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunun sebebi ise 1887 yılında meclis kaldırılmış olsa dahi, Batı tarzı bir ilerleme fikrinin gerekliliğine olan inanç ve bu inanç ile yeniden yapılandırılmaya çalışılan eğitim müesseseleriydi. II. Abdülhamid’in modernize etmeye çalıştığı eğitim modeli ve müfredatı

sonucunda, her ne kadar bunu arzulamamış olsa da düşünce ve söz iklimi önem kazanmaya başlamış ve zamanla Batı felsefesinin temel karakteristiği olan aidiyet sorunu Osmanlı aydını açısından ilgi çekici bir hâl almaya başlamıştır.

Özellikle Abdülhamid'in, pozitivizm etkisinde kalan tıbbiyeli genç subaylardan çekinmesini saymazsak, Türk çağdaşlaşmasında rol oynayan yenilik hareketlerine yön veren birtakım reform ve yenileşmelere, bazen içinde taşıdığı reform arzusu sebebiyle isteyerek bazen de sosyal hadiselerin kontrolünde zorlanacağını düşündüğü için istemeyerek olsa da, onun imza attığını söyleyebiliriz. Özellikle Satı Bey ve Tevfik Fikret'in başını çeken Usul-i Cedid hareketi, Osmanlı eğitim hayatında önemli kırılmalara yol açacak kadar zorunlu bir modernizasyon sürecini mümkün kılmıştır (Kafadar, 1997: 240-241).

Modernite'nin anahtarı, varlık üzerine elde edilen düşüncülerin sınanması ve bunların yorumdan hariç açık seçik bir bilgi çeşidi olarak ele alınma metodolojisinin arayışı olarak öncelikle şüphe etmek ardından ise bu şüpheyi gidermektir. Descartes, matematik kadar kesin ve şüpheyi yer bırakmayacak açıklıkta bir bilgi üzerine düşünülmesi gerektiğini (Descartes, 1962: 28), aksi takdirde doğruluk değeri muğlak olan bir düşünümün tutarlılık arz etmeyeceğini ifade ederek metodolojide devrim yapmış, bu sayede gelenekle usul açısından hesaplaşmıştır. Ardından ise geleneğin yeni usulle elde edilen bilgiler karşısında bocalamasıyla ardılı olan filozoflar, felsefe ve bilim dünyasının bulgularını, kümülatif olarak ilerletmiş, Descartes'in düal ilkelerini uzlaştırma meselesi üzerinde düşünerek varlık temelli bir felsefe yerine bilgi temelli bir felsefeye yönelmişti. Bilgi üzerinde düşünümün olgusal boyutu, Batı düşüncesini, olguculuk olarak anlayabileceğimiz pozitivizm felsefesi ile olgunun nesnesi hâlinde irdelenen maddi süreçlerden materyalizme doğru popüler bir düşünüm sahası olası olarak yönlendirmişti. Descartes'in açık ve seçik bilgi arayışında yeni bir metoda yönelmesine benzer bir yenileşme çabası, Türk düşünce hayatında, özellikle Tanzimat sonrasında açığa çıkmıştır. Bu dönemde Usul-i Cedid hareketiyle Türk entelektüellerin arasında yaygınlaşmaya başlayan yeni metodoloji araştırmaları ve arayışları, bu usul arayışının en popüler ürünü olan pozitivizm ekolünü ve kısmen materyalizmi, o dönem içerisinde temel moda akım hâline getirmiştir. 1843 yılında Münif Paşa'nın Fénelon, Voltaire ve Fontenelle'den yaptığı Muhevareat-ı Hikemiye isimli ilk çeviri faaliyetleri, daha sonra Şinasi'nin edebiyat alanında çevirilerini Tercüme-i Manzume ismiyle bir risale boyutunda yayınlamasının ardından, bu silsile Yusuf Kamil Paşa'nın Telemaque'ı ile beraber Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın küçük çaplı çevirilerine kadar uzanır (Korlaelçi, 2014: 144). Bu faaliyetler yeni usul arayışları açısından çevirileri sıklaştırmış, özellikle 19. yy.ın ikinci yarısından itibaren artan çeviri faaliyetleri üzerinden modernleşme olgusu, Türk entelektüeller için açık bir kabul hâlini almıştır. Ancak en önemli vurgu ise

sosyalizasyon açısından hürriyet meselesidir ve ahlak, politika, hukuk gibi beşeri tüm alanlar hürriyet arzusunun kuvvetli rüzgârı altındadır. Türk aydınları için açık bir felsefi gelenek oluşturmaktansa Batı'da oluşmuş felsefenin, bu aydınlar tarafından hoş bir üslup ile nakledilmesi propagandist bir hâl almış, bu sebeple edebiyat sahası, 19. yy.ın ikinci yarısında bu fikirlerin kullanım alanına dönüşmüş ve 93 harbi olarak nitelenen 1877 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında tepki görmeye başlamıştır. En ciddi itirazlar ise 20. yy.ın başlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatta buna itiraz edenler, sanatın araçsallaşmasından kaygı duymuşlar, özellikle Celal Sahir Erozan gibi edipler “sanat sanat içindir” sözünü benimsemişlerdir. Ancak Ömer Seyfettin ve Ali Canip gibi dilde sadeliği savunan düşünürlerin yanında yer tutacak olan edipler ise sanatın toplum için olduğu düşüncesini benimsemişlerdir (Fırat, 2014: 12).

Bu dönemin Batı tarafından biçimlendirilen hakim felsefi düşünceleri, Türk entelektüelleri açısından toplumsal siyaset ve entelektüel kabul noktalarını da değiştirmiştir. Mesela Resneli Niyazi ile Rousseau'cu bir sosyalizm örneğinden Prens Sabahattin ile Locke'cu bir liberalizm örneğine kadar politik saha hürriyetçi düşüncenin başat olduğu yeni arayışlara yönelmiştir.

Ömer Seyfettin döneminin önemli düşünce ustalarıyla da ilişki içerisinde. Şiirlerinde Tevfik Fikret etkisi gözlemlenirken, muhit açısından Baha Tevfik ile sıkı bir münasebet içerisinde, Türk entelijasiyasının tam göbeğindedir. İşte Ömer Seyfettin'i 20. yy. içerisinde öne çıkartacak ve düşünce iklimini biçimlendirecek olan Türk düşünce yapısının seyri kısaca bu noktadadır.

Dönemin hakim Batı felsefesi, siyasal ve ahlaki manada liberal öğretilere kaynaklık eden pragmatizm düşüncesidir ve bu düşünce biçimi geleneğin kısıtlayıcı ilkeleri ile hesaplaşma ve onu reddetme eğilimi göstermektedir. Ancak dönem içerisinde Ömer Seyfettin'i bazen liberal pragmatizm ile kavga ederken, bazen de geleneğe taassup ile hesaplaşırken görürüz. Bunun için Ömer Seyfettin'in zihnini meşgul eden felsefeleri tespit edip, kafasında herhangi bir sistematik olup olmadığını anlamaya çalışmak önemli bir açıklama eksenini oluşturacaktır.

Ömer Seyfettin'de Yüzeysel Olarak Felsefe Yaklaşımları

Ömer Seyfettin öncelikle şiir denemeleri olan, bilimsel-felsefi konularda da makaleler yazan, tercümeleyen yapan, hikâyeciliği ön plana çıkmış olan bir ediptir. Filozof değildir diye kestirip atamayacağımız kadar az bilinen eserlerinde, özellikle de makalelerinde ve mektuplarında felsefe muhakemesi yapmış, döneminin etkin felsefe akımlarıyla ilişkiye girmiş ve muadillerine bunu aktarmış bir kişiliktir. Eserlerinin tek tek tahliline elbette bu makalenin boyutları kâfi gelmeyecektir. Burada sadece, felsefe disiplini tarafından ihmal edilmiş olmasına,

sadece edebî değeriyle incelenmiş bir Ömer Seyfettin'in ne şekilde derin felsefi dehlizlere sahip olduğuna dikkat çekmeye çalışılacaktır. Ancak Ömer Seyfettin hakkında bu zamana kadar nitelikli bir felsefe yayını yapılmayışı veya doktora konusu edilmeyişi Türk felsefe tarihinin sorgulanması gereken bir hususu olma özelliğini koruyacağı gibi bu disiplinin çağdaş Türk kültürüne lakayt kaldığını da gözler önüne sermektedir. Çünkü az bilinen eserlerini, makalelerini, şiirlerini, mektup veya hatıralarını bir kenarı koysak dahi, sadece hikâyelerinin içerisinde felsefi düşünüş biçimine delalet eden ve felsefe ile ilgili bir sistematige hâkim olduğunu gösteren pek çok bulgu vardır. Makaleleri veya tercümeleleri ise doğrudan felsefe disiplinin konusunu teşkil edecek kadar eğitim, rejim, hukuk, siyaset, ahlak ve din konularıyla doğrudan alakalıdır. Dil sorunu en kapsamlı konusunu teşkil eder ki, dilde sadeleşme ve anlaşılır bir lisan ile açık seçik bilgiyi öncelikle dilsel alanda elde etme, en temel kaygısı olmuştur. Hatta 'Yeni Lisan Hareketi' olarak bilinen ve 'Genç Kalemler' etrafında öbekteşen bir dil hareketi, Ali Canip'e yazdığı bir mektup ve kendisinin bu dergide yazdığı bir yazı ile başlar (Argunşah, 2001:8). O dönem çağdaşı olan Batı dünyasında da mesela Wittgenstein ve Russel da dilde sadelik meselesiyle ilgilenmekteydi ki, dönemin felsefi gelişiminden haberdar olduğunu, döneme uygun bir fikir çerçevesiyle de uyumluluk gösterdiğini ifade edebiliriz. Diğer yandan Descartes ile düşünsel açıdan başladığını düşündüğümüz modernite faaliyetinin Ortaçağ'daki ilk öncüllerinden sayılabilecek Ockhamlı William'ın fikirlerine benzer bir sadeleşme talep ettiğini görmekteyiz. Özellikle Ockhamlı William birtakım Latince deyiş ve kalıpların, süslü retoriklerin, felsefenin aradığı hakikat örgüsünü gölgelediğini ve anlamı boğduğunu; hatta bu kadar fazla sarf edilen söz öbeğinin ardından aslında hiçbir şey söylenmediğini ifade etmiş ve bu tutarsızlıktan kurtulmak adına tutumluluk ilkesi olarak kabul edebileceğimiz dilde sadeleşme türü önermiştir. Bu açıdan Ömer Seyfettin'in de süslü Farsça ve Arapça tamlamalardan, kalıplardan muzdarip olduğunu görmekteyiz (Çetişli, 2011: 64). Bu sebeple önermiş olduğu sadeleşme fikri, hakikati çıplaklaştırmak açısından dilsel düşünme biçiminin önemine işaret ederken, yaşadığı çağın yaygın fikir akımına da kayıtsız olmadığını göstermektedir. Özellikle Batı çerçevesini ve arkasındaki bilimsel idrak noktalarını fark ederek eserlerini, tam da bu dilde sadeleşme prensipleri çerçevesinde oluşturmuştur. Eserlerinde düşünce örgüsünü kurarken pek çok yönden filozofça ve özgün sorunlar yumağına işaret etmiştir. Mesela Ömer Seyfettin Türk felsefesi açısından daha sonra Kantçı duruş çerçevesini oluşturan ve Takiyettin Mengüşoğlu'ndan Hilmi Ziya Ülken'e, Hamdi Ragıp Atademir'den Nihat Keklik'e kadar birçok Türk felsefe aydınının üstüne eğildiği kriticizm (tenkitçilik) faaliyetinin sistematik açıdan da bilinçli ilk uygulayıcısı olduğunu söyleyebiliriz.

Geleneksel Batı felsefesi, Ortaçağ boyunca, fizik dünyayı metafizik karşısında değersizleştirirken, gelenekle hesaplaşan yeni Batı felsefesi, Ortaçağ'ın tekilleşen mükemmellik

arayışı yerine, düalite problemi olarak adlandırılan Ruh-Beden, Fenomen-Numen, Düşünüm-Yayılm gibi somut ve soyut ayrılaşmayı ya uzlaştırmaya ya da bunları açık ve seçik biçimde ele almaya, tanımlamaya yönelmiştir. Ömer Seyfettin'in de eserlerinde somut ile soyutun ayrılaşabildiğini, soyut olanın içerisinde bir kabul eksenini olarak bilgi ile açıklanamayacağını; ancak bilgi konusu olan şeylerin iman kavramından bağımsız olduğunu görürüz. Ömer Seyfettin "Mermer Tezgah", "Antiseptik" gibi hikâyelerde psikolojinin ve tıbbi bilimsel araçların somutluğunda hikâyelerini bir mantık örgüsüyle pozitivist bir neden sonuçculuk ile işlemiştir. Pozitivizm ekolü sadece gözlenebilir ve duyumsanabilir olan şeylerin bilgisi olabileceğini iddia eden bir görüştür. Ancak Peçevi Tarihi gibi eserlerden öykünerek yazdığı "Başını Vermeyen Şehit" gibi eserlerde ise iman esaslarına ve geleneksel kabullerin dogmalarına saygılı bir üslup ortaya koymuştur. Bu üslup, soyut olanın somut olan karşısında belirginleştirilmesi ve bu sayede estetize edilmesi sayesinde okuyucu ile buluşmuştur. Bir bakıma Ömer Seyfettin, eserlerinde kullandığı karşıtlığı uzlaşım ilkesi gereğince bir araya getirip harmanlamıştır. Peçevi Tarihi'nden öykündüğü bu eserde gözü pek kahramanların imanına vurgu yapmıştır (Kaplan, 1986:67). Bu kahramanların elde ettiği zaferi bir olgu olarak ele alıp bunun deterministik nedeni olarak iman kavramını vermiş, böylece iki karşıtlığın harmanlanması mümkün olmuştur. Bu harmanlama faaliyeti ise dönemsel bilimsel bakış açısı olan pozitivistten kaynaklanan olgular ile geleneksel iman esaslarından kaynaklanan ilkelerin bir araya getirilip uzlaştırılmaya çalışılması olarak anlaşılmaktadır. Buna benzer bir tavrı 'Yalnız Efe' ve 'Topuz' gibi tarih nitelikli eserlerinde de sürdürmektedir.

Ömer Seyfettin'in eserlerinin tamamına bakıldığında soyut ile somut olanın kendi sınırları içerisinde bir bütünlük olduğunu, kategorik olarak her ikisinin de kabul edilmiş olduğunu; ancak birbirinin sahasına karıştırıldığında mantıksızlık ortaya çıkacağını nakış gibi işlemiştir. Aslında bu açıdan, Ömer Seyfettin'de somut ve soyut olanın, yani kültür ile toplumun, ruh ile beden, düşünce ile eylemin birbirine paralel uzanıp, birbiriyle karıştırılmaması gereken doğası hissedildiğinde akla Spinoza'nın 'Yaratılan Doğa' ve 'Yaratılan Doğa' olarak düalize ettiği ikilik meselesi aklımıza gelmektedir. Bu ikilik birbiriyle uzlaştırılmak istense de uzlaştırılmadığı için Spinoza tarafından birbirine paralel olarak tasvir edilen birine somut, ötekine soyut töz diyebileceğimiz ikilik meselesidir. Ömer Seyfettin'in somut olan ile soyut olanı uzlaştırma çabası da bir bakıma bu faaliyeti andırmaktadır. Ömer Seyfettin ise eserlerinde gelenek ile yeniyi, somut ile soyut olanı, olgular ile ilkeleri uzlaştırmak istese de bu uzlaştırmayı ikisini makul derecede kabul edip birbirine paralel görerek işlemiştir. Spinoza için de Descartes ile başlayan ruh ve beden ikiliği bir problemdir. Bu problemin çözümü için bunlarda temas noktası aramak yerine zorunlu bir aradalıklarını açıklamaya çalışmak ve bunların paralel olduklarına dair bir açıklama ile bu tözleri birbirine karşı

konumlandırmaktadır (Atış, 2015: 149). Spinoza aynı zamanda, ontolojik açıklamalarının yanı sıra Ömer Seyfettin’de de daha sonra örtük biçimde görebileceğimiz derecede örselenmiş ruhlara dikkat çeker. Bunun altında siyaset felsefesi ile ahlak felsefesini aynı sınırlarda buluşturması açısından da önemlidir ki, bu açıdan örselenmiş ruhların tehlikesine işaret ederken, örselenmiş ruhların daimi olarak bir despot yaratacağını, herhangi bir despotun ise daimi olarak örselenmiş ruhlara ihtiyaç duyduğunu ifade eder (Deleuze, 2005: 20). Ömer Seyfettin’in eserlerinde yer alan hürriyet kavramının altında, daima örselenmiş ruhlara işaret edilmekte ve pragmatik açıdan, örselenmeyen bir ruhun maruz kaldığı acıyı önemsemediğinde özgürleşebileceği, örtük biçimde hissettirilmektedir. “Pembe İncili Kaftan”da, Osmanlı elçisi, “Diyet” isimli eserinde kolunu kendi başına kesip borçlu olduğunun önüne atan karakter veya “Yalnız Efe”de haksızlığa karşı çıkan güzel kızda, daimi olarak örselenmeye karşı koyuş vardır ve hürriyet kavramı en cazip görünüşüyle dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır.

Felsefe Sınırları İçinde Ömer Seyfettin’in Bilim ve Ahlakı

Burada tek tek alt başlıklar hâlinde eser tahlili yapma imkânımız bulunmamaktadır. Meseleyi daha çok eserlerden ziyade, felsefi duruş açısından belirginleştirme amacımızı esas alma zorunluluğumuz, konunun genişliği sebebiyle elzemdir. Ömer Seyfettin felsefe disiplinleri içerisinde en çok bilim metodolojisine ilgi duyduğunu eserlerindeki örtük bilimsel bahislerle hissettirir. Beşeriyet esas alınır, felsefe disiplinleri içerisinde en çok ahlak felsefesinin ilgi alanına girdiği anlaşılmakta ve bu alanın en temel kavramsalını ise ‘erdem’ meselesi oluşturmaktadır. Ömer Seyfettin erdem kavramını özellikle ahlak bilincinin alt yapısı olarak görünüşe getirirken, erdem kavramının olumsuzlaması olarak, şahsi bir duruş sergiler ve erdemsizlik ile faydacılık yani pragmatizm bilincini birbirine karşı konumlar. Normalde döneminin Batı felsefesini olumlu bir bakış açısıyla takip eden düşünürümüz, yine yaşadığı dönemin en etkin ahlak felsefesi akımlarından olan pragmatizme karşı açık bir tavır aldığı, eserlerinde ortaya koymuştur. Mesela “Pembe İncili Kaftan” isimli eserinde hem siyaset felsefesinin değerler alanını, Padişah’ının talebiyle elçi olarak görevlendirilmek istenen Muhsin Çelebi üzerinden işaret etmiş, hem de katı bir pragmatizm karşıtı olduğunu, yine bu karakter üzerinden hissettirmiştir. Hatta Muhsin Çelebi karakteri üzerinden, kendi faydasını düşünmeyen bir portre karşımıza çıkar. Şahsi çıkarının en temel varlığı canı olmasına rağmen, canından vazgeçebilecek kadar hür bir adam olduğunu sadrazamın dahi karşısında eğilmeyerek gösterir. Sadrazam ise bu tavrın, elçi olarak gönderileceği Şah İsmail karşısında da devam edeceğini, Muhsin Çelebi’nin yapmacıktan uzak doğasından kaynaklandığını sezer (Ogur, 2011: 98). Böylelikle çikarsızlık ilkesini bir erdem olarak sunan Ömer Seyfettin; sadakat, hür irade, vefa gibi ahlaki kavramların tamamını pragmatizm felsefesinin karşısına konumlandırır.

Aslında pragmatizm felsefesini tümüyle reddetmek yerine kendi döneminde etkin olan bireyci fayda kısmını reddetmekte; hatta buna karşı görüşlerini neredeyse her eserinde çeşitli ahlaki kavramlar üzerinden açıklayarak fazilet olarak ele aldığı erdem kavramına vurgu yapmaktadır. Bu ise onda ahlaki açıdan bir tutumluluk ilkesi olarak görülmelidir. Çünkü insanlık kavramına ait olan ve akıl ile değer ölçütü belirlenebilecek olan ahlaki kavramların insanın üzerinde bir ödev olduğu ve zorunlu olarak ahlaklı insanın bireyci pragmatizm dünyasında hayretle karşılandığının resmini çizer. O sebeple yarattığı karakterler her daim insanlık kavramının ahlaki bir taşıyıcısıdır ve onurlu olan bu karakterler, dönemin bireyci pragmatizmi etkisiyle yanlış akıl yürütme biçimine sahip olsa da veya yolda çıkmış olsa da, bilginin kesin doğası karşısında eğitim yoluyla doğru yolu bulmaktadırlar. Mesela “Velinimet” isimli hikâyesinde yarattığı ‘Logaritmacı Hasan’ karakteri kendi kendine yeten bir kişidir. Yıllar sonra sefilleşmiş, serserileşmiş uşağına denk geldiği zaman, onun kendisinden dilenmesini hoş karşılamamış, dilendiği paraya vermeyerek ona iş bulmuş ve orada çalışırsa karnını doyurabileceğini belirtmiştir. Uşak ise girdiği işte sebat etmiş zamanla zengin olmuş; fakat yine de Logaritmacı Hasan’ın kendisini çalışmaya zorlaması ve nasihat etmesini kazanım olarak görmüş, ona her gördüğü yerde velinimetim demiştir. Bu ise bilginin aktarımı ve doğruluğu karşısında erdemli insanın göstereceği evrensel tavır izahatıdır. Aynı zamanda “Üç Nasihat” isimli eserde fakir; ama kuvvetli ve para kazanma azmindeki bir gencin merak ögesiyle bilgiyi paraya tercih ederek yıllık bir nasihate çalışmak zorunda kalması ve aldığı üç nasihati ilk duyduğu anda uğradığı hayal kırıklığına rağmen bu nasihatlere sadık kalması sonucunda yaşamının değişmesi konu edinir. Her iki eserde de nasihat yani bilgi ve bu bilgiye duyulan güven deneyimle pekişir, ahlaki duruş olarak sadakatli insanın kazanacağı prensipli, onurlu hayat resmedilir. En temel vurguları ise şüphesiz vefa duygusudur. Faydanın kolay bir süreçle elde edilmeyip, birtakım prensipler sonucunda elde edilebileceği işlenerek, insanlığın ödevi hâline gelen ahlak kıstasları eserlerinin temeline dönüşür ve bu manada Kantçı ödev ahlakının naif örnekleri verilir.

Kant’ın ödev ahlakı, kısaca pasif ve aktif zorunluluk ile açıkladığı iki eylem biçiminin insanın ilkeleri olduğunu belirler. Pasif ahlak ilkeleri çoğu insan tarafından önemsenmese de, bir yükümlülük ve gereklilik ayrımıyla bunların gerçekleştiriliyor oluşu bir erdem durumudur (Cassirer, 1988: 165-166). Ömer Seyfettin’in eserlerinde ise hukuki bir bağlayıcılık olmadan insanın bir ödev gibi yerine getirdiği pasif zorunluluklar, onun ahlak hakkındaki görüşlerinin de ipucudur.

Yazarın pragmatizm karşıtlığı “Efruz Bey” isimli eserinde ortaya çıkar. ‘Efruz Bey’ yazarın neredeyse pragmatizme karşı tavrını açıklamak için yarattığı karakterdir. Hatta “Diyet”

isimli eseri pragmatizm felsefesinin erdemsizliğini en kestirme yoldan açıklamaya çalıştığı eseridir. Ancak yine de ölçülü bir yararlılık taraftarı olduğunu, “Mermer Tezgah” isimli eserde, bilimin paradigmaları ve psikoloji ilmi gereğince önümüze koyup marangoz tezgahının mermer yerine tahta olması gerekliliğinin faydasını hikmet örüntüsü altına sakladığı olgusallık ile hatırlatır. Pragmatizmi sadece kullanımsal olarak değerlendirip, herhangi bir şeyin doğasıyla, fitratıyla sınırlı olması gerektiğini ifade ederek çıkarıcılıkla arasına büyük bir set çekmek istemektedir. Pragmatizmin önemli düşünürlerinden William James, pragmatizm felsefesini açıklarken insanların düal bir çatışma ekseninde kaldığını, bu düal çatışma kutuplarının ilkeler ve olgular olduğunu belirtir (James, 2003: 14-15). Ömer Seyfettin ise ilkeler ile olgular arasında bir tercih yapmak zorunluluğunu ortadan kaldırmak adına felsefe metodolojisini hikâyelerine uygular.

Ahlakın en temel konularından birisi de mutluluk kavramıdır. Bu konuda Batı literatürünü takip eden ve felsefi gelişmeleri yorumlayan Ömer Seyfettin için mutluluk, meşgale sahibi olmak ve tembelleşmeye karşı koymaktır. Haftalık İzmir isimli gazetede yayınladığı “Sa’y ve Saadet” isimli makalesinde, Balzac’ın tembelliğe öykünmesini eleştirerek Fontenelle’nin felsefi görüşlerinden etkilendiğini de ortaya koyar (Argunşah, 2001: 53). Ömer Seyfettin’in yaşadığı dönem olgucu ve maddeci düşüncelerin yoğun bir faaliyet gösterdiği dönemdir ve bazı Batı düşünürlerinin tesirini, Ömer Seyfettin üzerinde gözlemlemek, içinde yaşadığı dönemin ve ilişkide olduğu muhitin de etkisi olsa gerektir. Ancak kendisini bunu Batı tesiri olarak değil Modern bir tesir olarak algılamıştır. Çünkü batılılaşma kültürel bir etki iken modernite kültürler üstü bir akıl faaliyetidir. Ancak batılılaşma yanlısı düşünürlerle de etkileşim içindedir. Mesela Fransızca konusunda kendisini teşvik eden bir Baha Tevfik gibi batıcı ve materyalist bir düşünürle aynı muhitte olduğunu biliyoruz (Argunşah, 2000: 5). Dolayısıyla döneminin olguya ulaşmak isteyen şüpheciliğinin Ömer Seyfettin tarafından felsefi bir tavır olarak sahiplenilmesi, tam da bu sebeple anlaşılır bir şeydir.

Ömer Seyfettin eserin içinde cevaplamak istediği konuya doğrudan girmek yerine önce şüpheye düşer. Mantıklı bir neden sonuç dizgesinin apaçık belireceği ana kadar deterministik neden silsilesini kesinlikle terk etmez. Mesela “Fon Sadriştayn” karakterini yarattığı eserinde, bir şüpheyi takip eder ve bu şüphe sonucunda kültür öğelerini materyalistik denebilecek derecede genetik devamlılığa oturarak, soy esasına dayalı bir üstünlük kültürüne yaslanıp dönemin hakim felsefesi olan evrimsel antropolojiye ve onun ortaya koyduğu genetik düşüncelere kayıtsız olmadığını gösterir. Ancak yine de ilkeselliğin arkasında olgusallık aradığı kadar mantık ile çelişmeyen ilkelerin, olguların üstünde olduğunu, her eserinde sıkı sıkıya sarıldığı erdem, kendi tabiriyle fazilet kavramıyla hissettirir.

Ömer Seyfettin'in ister makaleleri olsun, isterse de şiirleri veya hikâyeleri olsun, hepsinin ya doğrudan ya da dolaylı olarak, onlarca felsefe ekolü içerisinde mutlaka bazıları konu edindiğini, onaylamak veya tenkit etmek açısından bu felsefi ekoller ile ilişkiye girdiğini gözlemlemekteyiz. Modernleşme fikrinin sonuna kadar savunucusu olan bu düşünürümüzün net bir biçimde batılılaşma karşıtı olduğunu, Batılı kültür öğeleri ile modernite öğelerini birbirinden ayırabildiğini görmekteyiz. Hatta bu ayrıma işaret ettiği, çoğu kez Genç Kalemler isimli dergide yer alan makalelerinden, özellikle Efruz Bey ve Gizli Mabet gibi hikâyelerinden de anlaşılmaktadır.

Sonuç

Birçok edibimiz ve Ömer Seyfettin, genel olarak, verdikleri edebî eserler üzerinden tanınırlık sebebiyle, edebiyat bilimi içinde yer tutan yeni edebiyat alanı içerisinde incelenerek, felsefe disiplinine vakıf çevrelerimiz tarafından ya gözden kaçmış ya da ihmal edilmiştir. Hâlbuki Ömer Seyfettin'in ürettiği edebî eserlerin yanı sıra birçok felsefi ve bilimsel makaleleri mevcuttur. Ancak yine de edebî kişiliği sebebiyle, edebiyat biliminin inceleme alanına hapsolmuş gibi durmaktadır. Edebiyat ilmiyle uğraşanların bu düşünürlerimizi didik didik incelemiş olması elbette takdire şayandır; ama diğer sosyal bilimsel disiplinlerin ihmalkârlığını ise hafifletmemektedir. Bunun görece sebeplerinden başlıcası, Ömer Seyfettin'in de Gizli Mabet isimli eserinde karşı çıktığı **orientalist** süreçler ve modernite fikrinin çoğu zaman Batılılaşma ideolojisiyle karıştırılarak, doğrudan taklit yolunun, özellikle felsefe ve sosyoloji gibi ilimlerin Batı kuramları altında ezilerek benimsenmesidir. Bu açıdan **yerli** ve **millî** olan düşünceler, çoğu zaman kestirmeci bir ilerleme algısının sonucu olarak ortaya çıkmış olan bu ideolojinin keskinliği altında işlevsizleştirilmiştir. Felsefe disiplinimiz bu zamana kadar felsefi ekollerin düşünüş biçimimizde yer tutmasından daha çok, herhangi bir filozofun düşüncelerini tahlil ile yetinmiş, dolaylı felsefe yerine doğrudan felsefe araştırmalarına yönelmiştir. Aslında 19. yy. sonrası pek çok filozofun; hatta ekseriyetle Batı dairesindeki filozofların düşünceleri, doğrudan değil dolaylı olarak bizimle buluşmuştur. Mesela Jean Paul Sartre, Albert Camus gibi egzistans düşünürleri, bizlere pek çok kez, edebî eserler üzerinden ulaşmaktadır. Yahut Franz Kafka isminin sahip olduğu felsefi derinlik yine edebî eserleri, mektupları üzerinden tahlil edilmektedir. Yerli ve millî bir bilim düşüncesi, bilimin evrensel doğasına ne kadar ters ise, yerli ve millî felsefe de felsefenin ruhuna o kadar uygundur ve bilim düşüncesiyle kültürel gelenek arasındaki uzlaşımı sağlayacak bir köprü görevi de görmektedir. Bu sebeple felsefe adına kültürel birikimi olan ve bunu eserlerinde dolaylı ya da doğrudan ifade etmiş olan düşünürlerimizin incelenmemesi; etkiledikleri toplum, yarattıkları siyaset ve işledikleri devlet kültürü açısından ihmalkârlık anlamına gelmektedir.

Felsefe disiplini özellikle ülkemizde iki gerilimin arasında kalmıştır. Gelenekçi çizgiyi temsil ederek İlahiyat hassasiyetini sergileyenler ve çağdaş bir çizgi izleyenler bu gerilimin iki kutbunu oluşturur. Gelenekçi çizgiyi temsil edenler İslam Felsefesi açısından konuya yaklaşma eğilimleri sebebiyle, çalışmalarını ya Ortaçağ üzerinde şekillendirmişler ya da çağdaş kaygı güttükleri anda rejim hesaplaşması bağlamında Ortadoğu düşünürlerinin siyasallaşmış İslam anlayışına göz atmaya yönelmişlerdir. Çağdaş çizgiyi temsil edenler ise üstün körü bir Türk felsefesi tarifini ya yapmış ya da buna dahi tenezzül etmeyip, doğrudan Batı felsefesi kültürüne kendisini adayarak, ya naklen o felsefeleri buraya taşımaya çalışmış ya da Türklerde nakil yoluyla dahi felsefe olmayacağına hükmederek Batı sınırlarında tahlille yetinmiştir. Her iki gerilim noktası da birkaç felsefecimiz haricinde, Osmanlı reformizmi ile Cumhuriyet'imizin çok partili yaşama geçişiyle aradaki süreyi ya görmezden gelmiş ya da felsefe adına incelenecek bir önemde görememiştir. Ancak Ömer Seyfettin'e, dikkatle bakıldığında, yepyeni bir inkılabın ayak sesleri ve o seslerin yankılandığı düşünce dehlizleri, fark edilebilmektedir.

Felsefenin en temel kaygılarından biri ontoloji ve ona ait epistemoloji ise, Ömer Seyfettin toplum olmaklığı bir ontoloji, kültür meselesini de bir epistemoloji gibi işleyerek önümüze sermektedir. Aynı zamanda millet kavramını tanımlanmış bir varlık yani ontoloji olarak ele alırken milliyetçilik kavramını ise milletin edinilmiş bilgi türü yani epistemoloji olarak ortaya koyar. Bu manada **Fransız İhtilali** ile Batı'dan ödünç alınmış bir milliyetçilikten ziyade, Batı felsefeleriyle hesaplaşmış veya onları muhasebeye çekerek onlarla bazen menfi bazen müspet etkileşime girmiş bir düşünürün kendi kökleri üzerinde felsefi düşünüşe yöneldiği Türk milliyetçiliği fikri bulunmaktadır. Felsefe disiplini üzerinden diyebiliriz ki, epistemoloji kümülatiftir ve felsefe disiplini açısından diyalektik süreçlerle ilerleme gösterir. Ömer Seyfettin Türk çağdaş felsefesi adına epistemolojik inceleme için dikkate alınması gereken ve eserlerinde uzun yıllar sürececek felsefi tahliller gerektiren düşünürdür.

Özellikle Türk düşünce tarihi açısından uzun yıllara yayılmış modernite ve Batılılaşma ayrımını, eserleri üzerinden bizlere zerk etmeyi başarmış ve bu manada analitik bir tahlil gerçekleştirmiş olan bu düşünürün, Cumhuriyet ideolojisinin temeline yerleşmesi gayet anlaşılır bir anlam ifade etmektedir. Ömer Seyfettin üzerinde felsefe ve sosyoloji kürsülerinin yapacağı yüksek lisans ve doktora çalışmaları; ucu görünen ve birbirine bağlantılı dehlizler yumağının aslında ne kadar sistematik bir düşünüş biçimi olabildiğinin de kanıtı olacaktır.

Bu makalede sadece ipuçları açısından çok kısıtlı örnekler ile Ömer Seyfettin'in derinliği konusunda şüphe uyandırma çabası güdülmüştür. Bulguların sadece bir kısmı sizlerle paylaşılmıştır. Paylaşılmayan kısım ise bakir bir alan olarak derinlikli çalışmaya ve farklı felsefi, sosyolojik disiplinlere mensup akademisyenler tarafından tartışılmaya ihtiyaç duymaktadır. Ömer Seyfettin'in dönemindeki iç ve dış etkileşim alanlarından tutunuz da,

döneminin siyasal ortamına kadar her saha, felsefe disiplini tarafından bir veri olarak ele alınmalı ve Türk düşünce tarihinin çoğu zaman muğlak kalan sınırları, bu ediplerin felsefi faaliyetleri açısından aydınlığa kavuşmalıdır. Türk aydınlanması diyebileceğimiz kadar incelikli bir düşünüş örneğine rağmen, Türk eğitim yapısının nakilci doğası, bu edipleri söylediğinin ötesine taşımayarak, sadece söyledikleriyle ele almış ve tarihin sayfalarında edebiyat sanatının ve biliminin inceleme konusunu oluşturan bir vesika olarak bırakmıştır.

Ömer Seyfettin üzerinde yapılacak olan felsefi faaliyet, günümüzün netameli sosyal ve siyasal konularının köklerini, düşünce açısından berraklaştırmak anlamına gelmektedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde oluşturduğu entelektüel çevre ve onlarla münasebetleri, sadece Türk düşünce hayatına değil, tarih ve dönemsel sosyolojiye de veri sağlayacaktır.

Kaynaklar

- ARGUNŞAH, H. (haz.) (2000). *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri/ Şiirler Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar*. İstanbul: Dergah Yay.
- ARGUNŞAH, H. (haz.) (2001). *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri/Makaleler-1*. İstanbul: Dergah Yay.
- ATIŞ, N. (2015). *Spinoza Felsefesinde Beden ile Zorunlu Birlik İçerisindeki Ruhun Gücü. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 20, 143-161
- CASSİRER, E. (1988). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*. çev. Doğan ÖZLEM, Ege Üni. Ed. Fak. Yay. İzmir.
- ÇETİŞLİ, İ. (2011). Ömer Seyfettin'in Şiir ve Mensur Şiirleri Örneğinde "Yeni Lisan" ve/veya "Milli Edebiyat" Hareketinin Sonuçları- *Yeni Lisan hareketi ve Milli Edebiyat Çalıştayı Bildirileri* (haz. H. Argunşah - O. Karaburgu) İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yay, s. 63-89.
- DELEUZE, G. (2005). *Spinoza Pratik Felsefe*. çev. Ulus BAKER. İstanbul: Norgunk Yay.
- DESCARTES, R. (1969). *Metafizik Düşünceler*. çev. Mehmet KARASAN, İstanbul: MEB Yay.
- FIRAT, H. (2014). *Ömer Seyfettin'in Fıkra Kaynaklı Hikâyelerinde Din ve Ahlakî Değerler*. CIJE (Cumhuriyet International Journal of Education). C. 3. S. 3. 12-24.
- JAMES, W. (2003). *Faydacılık*. çev. Tufan GÖBEKÇİN, Ankara: Yeryüzü Yay.
- KAFADAR, O. (1997). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*. Ankara: Vadi Yay.
- KAPLAN, M. (1986). *Hikaye Tahlilleri*. İstanbul: Dergah Yay.
- KARABURGU, O. (2006). Şair ve Şair Nedim Mecmuları Arasında Bir Hece Aruz Tartışması. *Arayışlar Der.*, 8(15), ss. 86-92.
- KORLAELÇİ, M. (2014). *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*. Ankara: Kadim Yay.
- KURAN, E. (1997a). *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*. Ankara: Türk Diyanet Vak. Yay. (TDV).
- KURAN, E. (1997b). *Türk Çağdaşlaşması*. Ankara: Akçağ Yay.
- OGUR, E. (2011) Ömer Seyfettin'in Tarih Konulu Hikâyelerinde Değerler. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Der.*, 12(20), 91-109.
- TOURAİNE, A. (1994). *Modernliğin Eleştirisi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: YKY Yay.